

LIETUVOS DVARŲ SODYBŲ KAPINĖS – SAVITAS KRAŠTOVAIZDŽIO AKCENTAS

Brigita RĖBŽDAITĖ

*Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, Lietuva
El. paštas brigita.rebzdaite@vdu.lt*

Santrauka. Lietuvos dvarų sakralinė ir memorialinė architektūra – unikali Lietuvos dvarų paveldo dalis. Lietuvos dvarų sodybose gausu įvairių sakralinių ir memorialinių objektų: bažnyčių, koplyčių, mauzoliejų, kapinaičių bei jose esančių antkapinių paminklų ar kitų memorialinių ženklų. Bendrą kapinių vaizdą formuoja kapinių suplanavimas, ženklai, kuriais apibrėžiamos kapinių teritorijos, apželdinimas ir žemės paviršiaus ypatumai, pastatai ir kiti kapinėse esantys objektai. Straipsnio tikslas – aptarti dvarų sodybose esančių sakralinių memorialinių erdvių (kapinių) santykį su jas supančia aplinka, dvarų sodybų reprezentacine dalimi bei pristatyti kapinių erdvinę ir planinę struktūrą, aptvėrimus, želdynus bei kitus kapinaičių architektūrinę kompoziciją formuojančius akcentus.

Reikšminiai žodžiai: dvaras, dvaro sodyba, kapinės, architektūra, dvarų kapinės, memorialinė architektūra, kraštovaizdis.

Įvadas

Šiame bei praeitame šimtmečiuose daugiausia iš visų gyvenviečių sunyko dvarų sodybos. Jų nykimas prasidėjo tuoj po Pirmojo pasaulinio karo, kai Lietuvoje buvo vykdoma žemės reforma (1922 m.). Iš 1923 m. buvusių 3508 dvarų ir palivarkų sodybų neliko nė vienos, kuri būtų išlaikiusi ankstesnę planinę ir erdvinę struktūrą, su visais pastatais, buvusia įranga, sodais ir parkais (Šešelgis 1996).

Lietuvoje dvarų sodybose vyraudavo dvi pagrindinės zonos: reprezentacinė ir ūkinė. Reprezentacinėje zonoje stovėdavo gyvenamasis namas (rūmai), ofisinis ir dalis ūkinių pastatų, susijusių su kasdieniais dvarininko poreikiais (ledainė, svirnas, arklidė), kai kada – bažnyčia arba koplyčia, šeimų kapavietės. Neatskiriama reprezentacinės zonos dalis buvo parkas, prie kurio būdavo sodas.

Senieji (XVII–XVIII a.) išlikę dvarų parkai turėjo *geometrinę* struktūrą, kurioje vyraudavo tiesios alėjos, taisyklingų formų aikštelės, giežtų formų želdynai, išryškinantys pastatų architektūrą. Kuriant geometrinius parkus pavyzdžiu buvo Italijos Renesanso epochos sodai ir barokiniai Prancūzijos parkai. XIX a. pradžioje pradėmi kurti *peizažiniai* parkai, kuriems atsirasti turėjo įtakos tai, kad tuo metu buvo pradėta domėtis gamtos mokslais, natūraliomis ežerų, upių, miškų formomis. Šių parkų kūrėjai rėmėsi XVII–XVIII a. sukurtais parkais Anglijoje, o vėliau ir Rusijoje. Tokiuose parkuose dominavo netaisyklingi, aptakių kontūrų elementai, derantys prie natūralių gamtos

formų ir jų nenustelbiantys. Lietuvos peizažinių parkų raidai didelę įtaką turėjo prancūzų teoretiko ir planuotojo Édouard François André (1840–1911) kūryba. XIX a. viduryje nemažai geometrinių parkų buvo iš dalies rekonstruoti ir išplėsta pagal peizažinio parko kūrimo principus. Taip buvo sukuriami *mišrios* struktūros parkai, o senųjų geometrinių parkų išliko nedaug (Tauras 1989).

Tyrimo objektas – Lietuvos dvarų sodybų kapinės (1 lentelė). *Tyrimo tikslas* – aptarti dvarų sodybose esančių sakralinių memorialinių erdvių (kapinių) santykį su jas supančia aplinka, dvarų sodybų reprezentacine dalimi bei išanalizuoti ir pristatyti kapinių erdvinę ir planinę struktūrą, aptvėrimus, želdinius. Rengiant straipsnį remtasi archyviniais šaltiniais, natūros tyrimais, Kultūros vertybių registro informacija (brėžiniais, istoriniais duomenimis), literatūra ir kitais šaltiniais. Dvarų sodybų kapinės natūroje analizuotos bei fotofiksacija atlikta 2015–2016 m.

Dvarų kapinių plano ir erdvės bruožai, sąsajos su dvarų sodybų reprezentacine zona

Dvarų kapinėms buvo parenkamos atokesnės sodybų vietos, įprasminančios čia gyvenusių žmonių atminimą. Nors jos buvo įrengiamos tolėliau nuo pagrindinės sodybos ašies, parko pakraštyje, dažniausiai darniai įsiliedavo į kraštovaizdį, įkurtos ansamblių pakraščiuose būdavo tarsi baigiamasis sodybos plano akcentas. Atskirtos tarsi atskira ramybės erdvė.

1 lentelė. Dvarų sodybų, kuriose yra dvaro laikų kapinių (ar jų liekanų), sąrašas

Table 1. The list of cemeteries of Lithuanian manors

Dvaro laikų kapinių (ar jų liekanų) sąrašas	
1. Biržuvėnų dvaro sodybos kapinės	13. Mažučių dvaro sodybos kapinės
2. Daumantiškių dvaro sodybos kapinės	14. Meikštų dvaro sodybos kapinės
3. Dūkšto dvaro sodybos kapinės	15. Plinkšių dvaro sodybos kapinės
4. Gelgaudiškio dvaro sodybos kapinės	16. Raguvėlės dvaro sodybos kapinės
5. Jašiūnų dvaro sodybos kapinės	17. Rietavo dvaro sodybos kapinės
6. Januliškio dvaro sodybos kapinės	18. Sirutiškio dvaro sodybos kapinės
7. Kaušiadalos dvaro sodybos kapinės	19. Šešuolėlių I dvaro sodybos kapinės
8. Klemiškės I dvaro sodybos kapinės	20. Šilgalių dvaro sodybos kapinės
9. Bistrampolio dvaro sodybos kapinės	21. Škilinamūšio dvaro sodybos kapinės
10. Liberiškio dvaro sodybos kapinės	22. Tolkiškių dvaro sodybos kapinės
11. Liubavo dvaro sodybos kapinės	23. Užutrakio dvaro sodybos kapinės
12. Markučių dvaro sodybos kapinės	24. Žagarės dvaro sodybos kapinės

Dauguma dvaro kapinių pasižymi nereguliaria, asimetrine kompozicija, dažniausiai jos įrengtos atokiau nuo dvaro rūmų, sodybų pakraščiuose, pakilėsnėje vietoje ar ant kalvos. Organiškai įsiliejančios į gamtą, jos dažnai buvo įkuriamos šalia miško ar miške. Į jas veda lapuočių ar spygliuočių medžių alėjos. Kai kurios kapinės įrengtos šalia į dvaro sodybą vedusio kelio, kai kurios – visai arti centrinės dvaro sodybos dalies. Jeigu šalia kapinių driekdavosi kelias, tuomet amžinojo poilsio vietų plotas buvo orientuojamas pagal kelio kryptį. Kapai dažnai išdėstyti nevienodai, skirtingomis kryptimis. Tačiau tokiems nevienodumams įtaką galėjo daryti konkrečios vietos specifinės reljefo savybės ar kiti veiksniai. Kai kur kapų simetriškas išsidėstymas galėjo pasikeisti ir tapti chaotiškas, išnykus daugumai kapaviečių. Kapinių, kuriose kapavietės dėstomos tvarkingomis eilėmis ir aiškiai akcentuojamas pagrindinis takelis, nėra daug. Kai kurie kapai išskiriami apjuosiant juos įvairių konstrukcijų ir medžiagų tvorelėmis.

Dvarų kapinių planinė kompozicija pasižymi keiliais panašiais pagrindiniais modeliais: *netaisyklingo keturkampio*, *daugiakampio* ir *taisyklingo stačiakampio*, artimo kvadratui, planai. Daugumos tirtų kapinių plotai yra *netaisyklingo keturkampio* arba *daugiakampio* formos, asimetrinės kompozicijos. *Jašiūnų* dvaro kapinės užima išstęto keturkampio formos plotą. Tai vienos didesnių iš tyrinėtų dvaro kapinių, be to, su aiškiai pažymėtomis ribomis – kapinaitės juosia palyginti gerai išsilaikiusi akmenų mūro tvora. Link kapinių veda betoninių grindinio plytelių takelis. Kapinėse buvo laidojami Sniadeckių ir Balinskių šeimų nariai, yra keletas nepažymėtų kapaviečių, kuriose buvo palaidoti tarnai. Kapai išsidėstę eilėmis, tarp jų – praėjimai (1 pav.). Nuo dvaro sodybos nutolusios į šiaurę, įrengtos Merkio upės dešiniajame krante. Jašiūnų dvaro sodybos pagrindinis akcentas – dviaukščiai vėlyvojo klasicizmo stiliaus rūmai. Nuo rytų pusės prie rūmų veda

trumpa alėja, pasibaigianti apvalios formos parteriu. Į vakarus, už rūmų, tęsiasi peizažinis parkas, kuris yra gana išstętas ir driekiasi Merkio upės pakrante. Parkas buvo įkurtas XIX a. pradžioje. Vietovė pasižymi švelniai banguotu reljefu. Gausu vietinių medžių ir krūmų: liepų, klevų, uosių, guobų, drebulių (Januškevičius 2004). Ryšys tarp dvaro sodybos reprezentacinės dalies ir kapinaičių palaikomas iš tolo. Kapinaitės neišsiskiria iš aplinkos, o organiškai įsilieja į aplinkinę gamtą.

Pailgo keturkampio formos plotą užima ir *Šilgalių* (Šakių r.) dvaro sodybos kapinės, kuriose laidoti dvaro valdytojai. Jos suformuotos šiaurinėje buvusios dvaro sodybos dalyje, šalia miško kelio, ant medžiais apaugusios kalvos. Kapinių vidaus erdvę formuoja asimetriškai išdėstytos kapavietės, augantys medžiai ir krūmai. Išstęto stačiakampio, tik kiek mažesnio plano kapinaitės yra ir *Biržuvėnų* buvusio dvaro savininkų laidojimo vieta. Ji įkurta ant mišku apaugusios kalvos, tolimoje šiaurės vakarų dvaro sodybos dalyje. Iš abiejų pusių į kapines vedantis takas buvo apsodintas kaštonais, kurių dauguma sunykę (Kultūros vertybės pagrindinis... 2000).

1 pav. Jašiūnų dvaro kapinės

Fig. 1. Cemetery of Jašiūnai manor

Netaisyklingo keturkampio formos planine struktūra pasižymi ir *Klemiškės I*, *Žagarės* bei *Januliškio* dvarų sodybų kapinės. *Klemiškės I* kapinės įkurtos visai šalia uždara dvaro sodybos struktūrą formavusio užstatymo, kurį sudaro dvarininko namas ir kiti pastatai ar jų liekanos. Vietovei būdingas lygus reljefas. Kapinaitės pasiekiamos nuo dvarininko namo einančiu keliuku į šiaurės vakarus. Apsuptos augančių medžių, darniai įsilieja į greta esantį medžių masyvą (Nekilnojamojo kultūros paveldo... 2012). *Januliškio* dvaro sodybos fragmentų kapinės įkurtos miške, netoli buvusių dvaro rūmų, gausiai apaugusios eglėmis bei pušimis. Nuo buvusios dvaro sodybos skiriamos tik tvora ir augančių spygliuočių medžių eile. Nors kapinaitės yra dvaro sodybos teritorijoje, jose buvo laidojami Januliškio kaimo gyventojai.

Liubavo dvaro sodybos kapinės užima netaisyklingo *daugiakampio* plano plotą. Įkurtos šalia pagrindinio dvaro sodybos kelio, kuris kadaise buvo grįstas akmenimis. Sodybos centrinė ir vakarinė teritorijos dalys pasižymi lygiu reljefu. Kitose dalyse reljefas žemėja į pietų pusę. Sodybos branduolį puošia vandens telkiniai, medžių eilės prie pagrindinių kelių ir vandens malūnas su supilta užtvanka (Karosas 2010; Nekilnojamojo kultūros paveldo... 2009). Kapinės yra beveik sodybos centrinėje dalyje, netoli buvusių dvaro rūmų, kitapus tvėnkinio. Kapinių viduryje stovėjo koplyčia, dabar belikę tik jos pamatai, o teritoriją apsupa šimtamečių lapuočių medžių poros. Koplyčios vietoje išlikę dvaro valdytojų šeimos kapai su antkapiais (2 pav.).

Užutrakio dvaro kapinių teritorija, esanti sodybos šiaurės rytų dalyje, kadaise sudarė keturkampį, dabar nebelikę jokių ribas nustatančių ženklų. Dvaro sodybos pagrindinis akcentas – puošnūs rūmai, stovintys prie pat ežero ant aukštos terasos, juos nuo ežero kranto riboja stati baliustrada. Į rūmų terasą sueina keturi takai. Rytinėje rūmų pusėje įkomponuotas apskritas parteris. Šiaurinėje parko dalyje – du tvėnkiniai. Peizažinis dvaro parkas buvo

sukurtas pagal prancūzų kraštovaizdžio architekto Édouard François André projektą XIX a. pabaigoje (Mocevičius 2010). Dvaro kapinės nuo sodybos pusės pasiekiamos lapuočiais ir spygliuočiais medžiais apsodintu taku. Dvaro sodybos pakraštyje esanti kapinių kalva, kurioje buvo įkurta amžinojo poilsio vieta, vešliai apaugusi medžiais ir krūmais, sunkiai įžengiama. Centrinėje dalyje stūkso raudonų plytų mūro koplyčios liekanos, netoli jų išlikusios dvi pažymėtos kapavietės, kur palaidoti Užutrakio dvaro sodybos gyventojai. Vakarinėje kapinių teritorijos dalyje erdvę kiek riboja augančių pušų eilė.

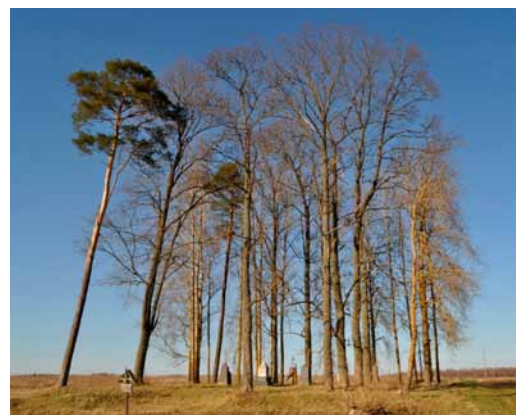
Meikštų dvaro kapinės (3 pav.), įkurtos šalia kelio, į pietryčius nuo dvaro rūmų, ant medžiais apaugusios nedidelės plokščios kalvelės, taip pat sudaro netaisyklingo daugiakampio formos planą. Kapinių išraiška formuojama asimetriškai išdėstyti Meištaivičių šeimos kapaviečių, pažymėtų antkapiniais paminklais bei teritoriją supančių beržų ir pušų. Ryšį tarp dvaro sodybos centro – rūmų ir kapinaičių – sudaro tolimesnė perspektyva.

Dūkšto dvaro sodybos ansamblis, išsidėstęs tarp Parsvėto ir Parsvėtaičio ežerų, buvo kuriamas XVIII a. pabaigoje – XIX a. Sodybos užstatymas darniai įkomponuotas į gamtovaizdį. Pagrindinė kompozicijos ašis, besitęsianti šiaurės pietų kryptimi, prasideda nuo Dūkšto–Salako kelio. Alėja, apsodinta medžių eilėmis ir jungianti reprezentacinę bei ūkinę zonas, atskleidžia perspektyvą į pagrindinį rūmų fasadą. Ši ašis už rūmų terasomis leidžiasi link ežero. Antroji ašis atveda iš rytų prie rūmų portiko. Abi alėjos įsijungia į ovalų parterį, esantį prie pagrindinio rūmų fasado (Levandauskas 1994). Trečioji ašis, kuri kerta pagrindinę, driekiasi nuo rūmų į šiaurę ir sutampa su Dūkšto–Salako keliu, prie kurio į vieną eilę rikiuojami ūkiniai pastatai. Už medinio svirno, šalia kelio, ant kalvos, įkurtos *Dūkšto* dvaro kapinės, kurios pasižymi *daugiakampiu* suplanavimu. Kapavietės išdėstytos įvairiomis kryptimis, aplink buvusios bažnyčios pamatus. Kapinaitės nebuvo uždaros

2 pav. Liubavo dvaro kapinės, koplyčios pamatai

Fig. 2. Cemetery of Liubavas manor, foundation of the chapel

3 pav. Meikštų dvaro kapinės

Fig. 3. Cemetery of Meikštai manor

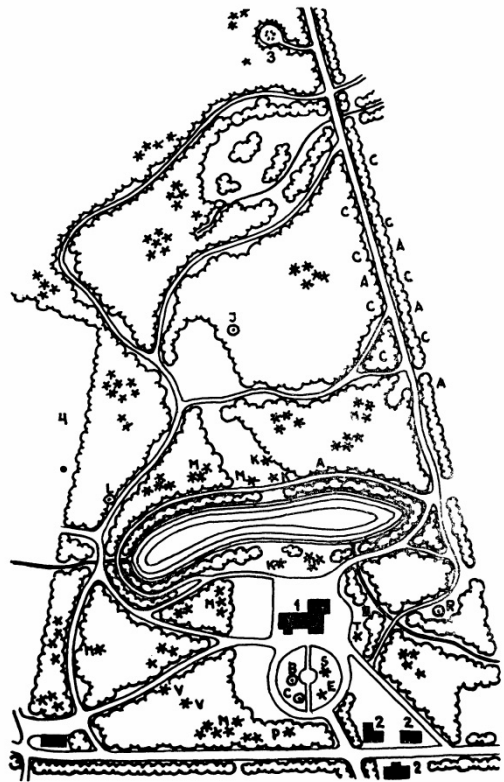
4 pav. Daumantiškių dvaro kapinės, koplyčia mauzoliejus
Fig. 4. Cemetery of Daumantiškiai manor, chapel mausoleum

nuo visuomenės – amžinojo poilsio čia atgulė buvę dvaro valdytojai ir gyventojai.

Panašiai komponuojamos ir *Daumantiškių* dvaro senosios kapinaitės, nutolusios į šiaurės pusę nuo buvusios dvaro sodybos, įkurtos šalia kelio. Kapinių centre yra mauzoliejinė koplyčia, kurios rūsyje buvo laidojami dvaro valdytojų šeimos nariai (4 pav.). *Kaušiadalos* dvaro kapinaitės taip pat lokalizuotos šalia kelio, pietvakarių kryptimi nuo buvusios dvaro sodybos. Nuo kelio pusės teritorijos ribas žymi metalinė tvorelė, iš kitos pusės jos nebelikę, ten kapinių erdvę riboja augantys medžiai. Galbūt kažkada buvęs tvarkingas kapų išdėstymas dabar belikęs chaotiškas, teritorijoje gausu nemažų apsamanojusių lauko akmenų, galbūt žyminčių buvusias kapavietes.

Šešuolėlių I dvaro sodybos (5 pav.) branduolį sudaro atskirai prie apskritojo plano parterio statyti rūmai ir šalia esanti ledainė, o abipus kelio, vedančio į dvaro sodybą, – išdėstyti kumetynai, arklidė, ūkvedžio namas, spirito varykla ir kiti pastatai. Arčiau rūmų, tačiau irgi prie keliuko, stovi svirnas. XIX a. viduryje įkurtame mišriojo stiliaus parke vyrauja peizažinio stiliaus elementai. Šiaurinėje rūmų pusėje sodybą puošia apie 200 m ilgio prie reljefo derantis tvenkinys. Pro medynus, esančius už tvenkinio, iš rūmų pusės į parko gilumą atsiskleidžia siaura perspektyva (Tauras 1989). Miško parko gilumoje, ant gana stačios kalvos, įrengtos senosios dvaro kapinės. Į kapines veda ažuolų alėja. Kapinių teritorija gausiai apaugusi medžiais ir krūmais, be aiškių ribas žyminčių elementų, tik įėjimą žymi aukštas medinis kryžius.

Gelgaudiškio dvaro kapines, vadinamas *Baronų* kapinėmis, kuriose buvo laidojami Gelgaudiškio dvaro savininkų Koidelių šeimos ir jų giminaičių palaikai, sudaro Nemuno šlaito terasoje esanti nedidelė pakiluma su buvusių antkapinių paminklų liekanomis. Teritorija yra dvaro sodybos miško parke, šiaurės rytų pusėje nuo dvaro rūmų. Kapinių plotas, įsiliejantis į gamtos apsuptį, apsodintas išretintais

5 pav. Šešuolėlių I dvaro sodybos schema: 1) rūmai; 2) gyvenamieji namai; 3) kapinės; 4) sodas

(šaltinis: Tauras 1989)

Fig. 5. Scheme of Šešuolėlių I manor residence: 1) mansion; 2) living houses; 3) cemetery; 4) garden

(Source: Tauras 1989)

medžiais. 2009 m. čia buvo pastatytas atminimo kryžius (Nekilnojamojo kultūros paveldo... 2015; Andrijonas 2011). Dvaro parkas įkurtas XIX a. pradžioje, rekonstruotas bei išplėstas XIX a. pabaigoje. Parko struktūra – geometrinė, o jo pietvakariniu pakraščiu eina vieškelis. Centrinę dvaro sodybos erdvę formuoja vėlyvojo klasicizmo stiliaus vieno aukšto rūmai, esantys staus šlaito pakraštyje, ir prieš juos esantis ištįsusio ovalo formos parteris, kurio centre kertasi dviejų pagrindinių alėjų ašys (Tauras 1989).

Dar vienas planinės struktūros modelis, bendras keletui kapinių – *taisyklingas stačiakampio, artimo kvadratui, formos planas*. Tokios kapinės dažniausiai yra aptvertos tvora, arba buvusį jų aptvėrimą mena tvoros liekanos. Tokiomis ypatybėmis pasižymi Sirutiškio, Bistrampolio, Raguvėlės, Mažučių, Plinkšių, Tolkiškių dvarų kapinės. Pastarųjų teritoriją žymi nedidelė kalvelė, apsupta augančių medžių bei krūmų.

Mišriojo stiliaus *Sirutiškio* parkas įkurtas XIX a. antrojoje pusėje, dešiniajame Nevėžio upės krante (Januškevičius 2004). Nedideliame parke išpūdi suteikia ryškų reljefą su besileidžiančiais šlaitais link Nevėžio. Šalia įvažiavimo į parką yra nedidelis tvenkinys. Priešais rūmus – ovalo formos parteris su privažiavimo kilpa.

Šiaurinėje parko dalyje, ant nedidelės kalvos, nuo kurios atsiveria Nevėžio slėnio vaizdai, yra išlikusios dvaro kapinės. Į jas veda pušų alėja. Beveik kvadratinio plano teritorijos simetrinę architektūrinę kompoziciją užbaigia plytų mūro stulpelių tvora. Centre pastatytas juodo granito paminklas, žymintis dvaro savininkų kapavietę.

Bistrampolio dvaro parkas įkurtas XIX a. šiek tiek banguotoje teritorijoje (Tauras 1989). Vakarinėje parko dalyje – ryški simetrijos ašis. Pietryčių kryptimi einanti privažiavimo alėja įkomponuota tarp dviejų nedidelių tvėnkinių ir baigiama kilpa priešais klasicizmo stiliaus rūmus esantį lašo formos parterį. Kitoje šios ašies pusėje, šalia kelio, lyg baigiamasis akcentas yra įkurtos dvaro kapinaitės. Kapinių kompozicija – kvadratinio plano, simetrinė. Vieta aptverta akmenų ir plytų mūro tvora. Viduryje kapinių yra vienas akmeninis paminklas Karoliui Bistramui ir jo šeimai.

Raguvėlės dvaro sodybos ansamblis sukurtas XVIII a. pabaigoje – XIX a. pirmojoje pusėje ir priklausė Komarų giminei. Pagrindinė sodybos kompozicijos ašis eina beveik lygiagrečiai su šalia tekančia Juostos upe ir jungia svarbiausius reprezentacinės dalies statinius: priešais erdvų parterį pastatytus rūmus, parterio šonuose – oficiną bei ratinę ir toliau, abipus medžiais apšodintos alėjos pradžios stovinčius, aštuoniakampius svirnius. Vakarinėje dalyje ašis baigiama aikšte, kurios šiaurinėje dalyje stovi medinė bažnyčia, vakarinėje – užvažiuojamieji namai, o pietinėje – gyvenamieji namai. Į pietų pusę nuo aikštės eina kelias, prie kurio stovi vandens malūnas (Čerbulėnas 1994), o kiek toliau už upelio – dvaro kapinės. Tai – mažas stačiakampis sklypas, aptvertas raudonų plytų mūro tvora su stulpais. Kapinių pakraščiuose auga medžiai, yra išlikę keli antkapiniai paminklai. Centrinė kapinių ašis – neogotikinių formų Komarų šeimos koplyčia mauzoliejus, aplink kurią eina takelis.

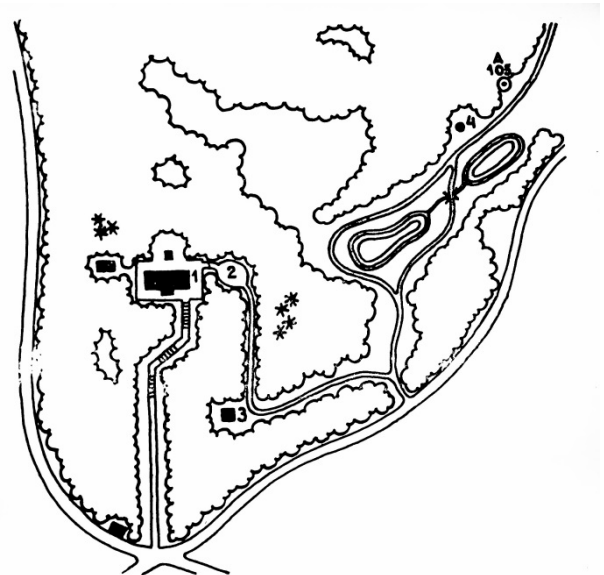
Mažučių dvaro senosios kapinės buvo įkurtos XIX a. miško pakraštyje, lygioje vietoje, į šiaurę nuo dvarvietės. Buvusios dvaro sodybos teritoriją ir kapines jungia medžių alėja. Kapinės užima kvadrato plano plotą, kuris apjuostas medinėmis kartelėmis. Įėjimas į kapines įkomponuotas vakarų pusėje, teritorija gausiai apaugusi medžiais. Kapinėse laidoti Mažučių dvaro savininkai baronai fon Rucenai bei jų giminaičiai, kurie gyveno dvare (Nekilnojamojo kultūros paveldo... 2016).

Mišriojo stiliaus *Plinkšių* dvaro parkas įkurtas Plinkšių ežero rytinėje pakrantėje. Dvaro sodybos reprezentacinėje dalyje, priešais rūmus, yra apskritos formos parteris. Už rūmų, pietų ir pietvakarių dalyje, į ežero pusę terasomis leidžiasi šlaitas. Nuo dvaro rūmų pietų kryptimi eina kelias. Nuo kelio aukštų eglių alėja veda į Plinkšių dvaro kapines. Kapinės įkurtos ant ežero kranto. Stačiakampio

plano simetrinės kompozicijos erdvės centre – vienintelė kapavietė, kurios teritorija ratu apsodinta beržais, pušimis, kėniais bei ąžuolais. Čia palaidotas grafas Konstantinas Pliateris (Nekilnojamojo kultūros paveldo... 2016).

Atskiras kapinių planavimo išimtis sudaro *Liberišio* dvaro sodybos teritorijoje esantis vienas kapas, aptvertas medine tvorele, įrengtas netoli dvaro rūmų, *Škilinпамūšio* dvaro kapai, kurie yra įrengti abipus kelio, vedančio į dvaro rūmus, bei *Markučių* dvaro sodybos fragmentų kapinės (6 pav.). Jas galima būtų išskirti kaip netaisyklingo, laisvos formos planavimo pavyzdį. Greičiausiai, prisitaikant prie ryškaus vietos reljefo, Markučių dvaro sodyboje palaidojimų vieta nebuvo įrėmintą taisyklingos geometrinės formos plano. Įsikūrusias ant vienos iš dvaro sodybos kalvelių, kapines su kitais objektais jungia vingiuotas, į kalvą kylantis, medžiais apaugęs takas. Nuo kalvos stačiausio šlaito pusės – atitvertos grandinine tvora su betono stulpais. Kapinėse yra koplyčia, kelios kapavietės, kuriose palaidoti paskutiniai dvaro valdytojai bei jų tarnaitė. Įėjimą į kapinių zoną žymi paminkliniai dvaro savininkų šunų akmenys. Prie įėjimo į kapinių zoną yra palaidoti dvaro savininkų šuneliai, jų kapus žymi paminkliniai akmenys. Pats dvarvietės parkas įkurtas XIX a., o XX a. buvo rekonstruotas ir plėstas. Buvusios dvarvietės centrinėje dalyje įsikūręs A. Puškino muziejus.

Kadaise originalus buvęs *Rietavo* dvaro kapinių suplanavimas – XX a. trečio dešimtmečio Rietavo dvaro žemių išdalinimo plane jos pažymėtos kaip aštuonkampio formos

6 pav. Markučių dvaro parko schema: 1) A. Puškino muziejus; 2) poilsio vieta; 3) kapinės; 4) poilsio vieta (šaltinis: Tauras 1989)

Fig. 6. Scheme of Markučiai manor park: 1) museum of A. Puškinas; 2) resting place; 3) cemetery; 4) resting place (source: Tauras 1989)

teritorija. Nuo kapinių koplyčiosmauzoliejaus vedęs takas rūmų link. Kapinės juosė metalinių virbų tvora, dabar belikę tik tvoros akmenų pamatų kontūrai, o kapinių teritoriją žymi šiaurės rytų ir pietų pusėje puslankiu susodinta lapuočių medžių alėja. Kapinaitės yra vakarinėje dvaro sodybos pusėje, čia ilsisi Oginskių giminės atstovų palaikai.

Kapinių tvoros ir vartai

Analizuojant dvarų kapines galima išskirti kapines, kurios turi aiškiai apibrėžtas ribas – tvoras. Kai kurių kapinių teritorijų ribas žymi sumūrytų lauko akmenų tvoros su masyvesniais ir aukštesniais akmenų arba plytų mūro vartų stulpais. Tokius stulpus kartais vainikuodavo vainikuodavę metaliniai kryželiai, deja, iki šių dienų neišliko. Kai kur kapinės apjuosiamos raudonplyte ar plytų ir akmenų mūro tvora. Būta ir medinių aptvėrimų. Į aptvertus kapinių plotus vesdavo pagrindiniai vartai, kurie buvo visaip išskiriami. Įėjimas į kapines dažniausiai atgrežiamas į jas vedantį taką.

Bistrampolio dvaro kapinės aptvertos akmenų mūro tvora su kaltiniais dvivėriais metalo vartais (7 pav.). Masyvesni ir aukštesni (~2 m) stačiakampio plano vartų stulpai sukomponuoti iš raudonų plytų bei tamsiai pilkų tašytų akmenų mūro. Stulpų viršūnes dengia trikampiai dvišlaičiai skardiniai stogeliai, kurių viršūnėles užbaigia buvusių kryželių liekanos.

Jašiūnų dvaro kapinės apjuostos 2 m aukščio ir 61 cm storio akmenų mūro tvora (8 pav.). Tarp tvoros iškišų akmenų į skiedinį primaišyta smulkiosios skaldis. Tvora dengta raudonų čerpių vienšlaičiu stogeliu. Kadaisė buvusius medinius dvivėrius vartus iš pietų pusės pakeitė beveik 3 m aukščio puošnūs, juodi, ažūriniai dvivėriai kaltiniai metalo vartai. Vartai – simetriškos kompozicijos, darnių proporcijų. Jų apatinę dalį sudaro metalinės plokštės su iškiliu apvaudu, o vartų viršutinė dalis nuožulniai suapvalinta, primena sparnų siluetą. Tarp suktų vartų strypų įkomponuoti įvairūs

8 pav. Jašiūnų dvaro kapinės, tvora
Fig. 8. Cemetery of Jašiūnai manor, fence

ažūriniai ornamentai. Čia persipina augaliniai motyvai, apskritimai, puslankiai, kitos geometrinės figūros, S formos geležies išraitimai. Abipus vartų pritvirtintos anotacinės lentos.

Sirutiškio dvaro sodybos kapinių teritorija atskiriama mūrinių stulpų tvora (9 pav.). Stulpeliai kvadratinio plano, trijų tarpsnių, dekoratyvių raudonų plytų mūro. Pirmojo tarpsnio centre iš visų pusių įkomponuotas skaldytų akmenų mūro kryžius. Antrąjį tarpsnį vertikaliai skaido nišos, trečiasis tarpsnis dekoruojamas aklinaja pasagine arkute ir vainikuojamas karnizu bei lėkštais keturšlaičiais stogeliais. Dauguma stulpų neblogai išsilaikę, tik keli yra nuvirę, išlikusios jų nuolaužos. Tarp stulpelių greičiausiai būta medinių ar metalinių tvoros dalių, tačiau jų neišliko, išliko tik įgilintos buvusios tvoros strypų ar lentų žymės.

Į *Dūkšto dvaro senųjų kapinių kompleksą* kapines veda skaldytų, tašytų akmenų laiptai. Kapinės apjuostos akmenų mūro tvora (nuo 0,8 iki 1,6 m aukščio, apie 1 m pločio), kuri šiaurės vakarų pusėje dalimis ištrupėjusi, apirusi. Tarp akmenų į skiedinį primaišyta smulkesnių akmenėlių skaldis. Įėjimą į kapines akcentuoja masyvūs raudonų plytų ir

7 pav. Bistrampolio dvaro kapinės, tvora
Fig. 7. Cemetery of Bistrampolis manor, fence

9 pav. Sirutiškio dvaro kapinės, tvora
Fig. 9. Cemetery of Sirutiškis manor, fence

akmenų mūro, baltai tinkuoti vartai. Kapinių vartus sudaro dvi kolonos, sujungtos segmentine arkine sąrama, bei puošnios beveik 3 metrų aukščio kalto metalo varčios su jose įtaisytais varteliais. Vartų stulpai kvadrato plano, sumūryti iš plytų ir akmenų, kolonų tinkas ir mūras vietomis ištrupėjęs. Šiaurinėje vartų pusėje stulpus puošia raudono tinko apvadai bei raudonai dažyti iš akmenų skaldos sukomponuoti lotyniški kryžiai. Vakarinėje vartų pusėje stulpus vertikaliai skaido po dvi negilias stačiakampes nišas. Mažesniųjų nišų centre įkomponuoti akmenų skaldos kryžiai. Vartų viršutinę dalį vainikuoja koplytėlė ir balto marmuro *Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu* skulptūra, kuri įkomponuota po dvišlaičiu betono ir skardos stogeliu, pažymėtu *Dievo Apvaizdos* akimi ir besiremiančiu į arką keturiais geležiniais stulpeliais. Koplytėlės stogelio viršuje įtaisytas geležinis kryžius su prie kryžmės pritvirtintu *Nukryžiuotoju*. Priekinėje vartų arkos dalyje yra įkomponuotas užrašas „Gailestingumo motina, tavo apgynimo šaukiamės“, vartų stulpų viršuje įtaisyti geležiniai kryžiai. Pietinėje kapinių pusėje esantį įėjimą žymi du kvadrato plano raudonų plytų mūro stulpai su keturšlaičiais stogeliais.

Raguvėlės dvaro kapinės aptvertos raudonų plytų mūro tvora su stačiakampio plano stulpais (10 pav.). Įėjimas į kapines žymimas dvivėriais kaltiniais metalo vartais ir greta esančiais vienvėriais varteliais. Vartai ir varteliai sudaryti iš metalinių įstrižai persikryžiuojančių strypų, kurie imituoja rombų tinklą. Aptvėrimo cokolinė dalis sumūryta iš skaldytų lauko akmenų, o viršutinė – iš raudonų plytų. Pietrytinėje tvoros pusėje viena tvoros dalis išsiskiria – ji sumūryta iš baltų plytų ir nudažyta tamsiai rausva spalva – taip taisyta XX a. 10-ajame dešimtmetyje greičiausiai vandalų išgriauta tvoros dalis. Per visą tvoros perimetrą, tolygiais intervalais tvorą skaido mūriniai stulpeliai. Vartus ir vartelius įrėminantys bei tvoros kampuose esantys stulpai yra kiek masyvesni ir aukštesni. Tvora dengta betoniniu

10 pav. Raguvėlės dvaro kapinės
Fig. 10. Cemetery of Raguvėlė manor

dvišlaičiu stogeliu, o stulpų viršūnėles užbaigia piramidiniai stogeliai.

Kaušiadalos dvaro kapines nuo kelio skiria metalinės tvoros juosta, pamiškėje jos nebelikę, ten kapinių teritorijos ribas žymi augantys medžiai. Tvorelė sudaryta iš vertikalinių strypų, tarpusavyje sujungtų eglutės raštu įstrižai dėstomais strypeliais. Varteliai vienvėriai, neišsiskiriantys. *Januliškio dvaro kapinių* dalį juosia medinė tvorelė, sukalta iš vertikalinių ir horizontalių lentų. *Markučių dvaro kapinės* XX a. pradžioje buvo aptvertos tvora iš medinių stulpų ir vielos. Tačiau tvora neišliko, dabar kapinaitės nuo stačiausio kalvos šlaito pusės atitvertos grandinine tvorele su monolitiniais betono stulpais. *Daumantiškių dvaro kapinių* buvusį aptvėrimą dabar mena tik akmenų mūro tvoros ir raudonų plytų mūro vartų stulpų liekanos.

Šilgalių dvaro fragmentų senąsias kapines juosianti medinė tvora pastatyta 2014 m. Tvora sukalta iš žaliai dažytų skersinių lentų, sudarančių pagrindinį karkasą, ir vertikaliai sukaltų rudai dažytų lentelių. Vertikalios lentos – dviejų skirtingų aukščių, išdėstytos grupelėmis, pajvairina kuklų tvoros pavidalą. Dveji varteliai – suapvalintu viršumi įkomponuoti vakarinėje bei rytinėje kapinių pusėse.

Kapinių apželdinimas

Tikėtina, kad kapinių želdiniam buvo skiriamas didelis dėmesys. Kadangi nemažai dvarų sodybose esančių kapinių yra menkai prižiūrimos arba visiškai apleistos, aptariant želdynus, galima numanyti, kad autentiški kapinių želdiniai sunyko, tad dabartinis susiklostęs jų apželdinimas gerokai skiriasi nuo pradinio. Kapinės neretai apaugusios įvairiais lapuočiais ir spygliuočiais: beržais, klevais, uosiais, liepomis, pušimis ar eglėmis, kartais – maumedžiais. Taip pat jose veši ir įvairių krūmų. Sodinta ir dekoratyvinių augalų (bukmedžiai, japoninės lanksvos). Kapinės, kurios nebuvo aptvertos tvora, dažnai apsodintos tankiomis medžių juostomis. Taip medžių eilėmis užsodinus kapinaites akcentuojamas sakralinio ploto uždaramas, taip pat tai turėtų apsaugoti nuo vėjo, lietaus, gamtos poveikio.

Meikštų dvaro kapinių teritoriją puslankiu juosia aukštų beržų ir pušų juostos, jos atlieka aptvėrimo funkciją. Daumantiškių dvaro kapinių teritoriją palei tvoros liekanas juosia pavieniai medžiai: maumedžiai, klevai. Liubavo dvaro sodybos kapinių teritorijos pakraščiai apsodinti dvikamieniais medžiais. Žagarės dvaro kapinių teritorijoje auga beržai, klevai ir eglės. Dūkšto dvaro kapinių plotas – apaugęs žole. Kapų kauburėliai dažnai apžėlę žolėmis, samanomis, kai kur auga pakalnutės, tačiau dažniau kapavietės puošiamos dirbtinių gėlių puokštėmis. Kapinėse gausu įvairių medžių, šalia kapaviečių auga tujos, kadagių

krūmai. Tvorą apipinta vijokliais, taip pat kapinių teritorijoje gausu kelmų, kurie byloja apie čia augusius šimtainečius medžius. Raguvėlės dvaro kapinaičių teritorija apželdinta veja, palei tvorą auga pavieniai klevai, nemažai pusiau laukinių rožių (erškėčių). Kapavietės apsodintos puskiparišiu ir buksmedžių krūmeliais. Abipus laiptelių į koplyčią auga kadagių krūmai. Markučių dvaro kapinaitės XX a. pradžioje buvo gausiai apaugusios medžiais ir krūmais, vijokliais. Dabar želdinių mažiau, tačiau teritorija apjuosta įvairiais lapuočiais medžiais (liepomis, beržais ir kt.), kapų kauburėliai puošiami gėlių puokštėmis. Plinkšiu dvaro kapinių teritorija ratu apsodinta beržais, pušimis, eglėmis, kėniais bei ažuolais, link kapinaičių veda eglėmis apsodinta alėja. Jašiūnų dvaro kapinių restauracijos metu 1978 m. buvo sudaryti kapinių sutvarkymo bei apželdinimo brėžiniai (VAA.1019.12.2425: 15), tačiau ne visi tuometinio projekto sumanymai buvo įgyvendinti. Dabar Jašiūnų dvaro kapinių teritorija apželdinta veja. Rytinėje bei pietinėje kapinių dalyse auga keletas lapuočių medžių (liepų, beržų), abipus takelio, vedančio kapaviečių link, komponuojamos hortenzijos bei puskiparišiu krūmeliai.

Apibendrinant galima teigti, kad dvarų sodybose įkurtos kapinės buvo ne tik mirusiųjų dvarininkų amžinojo poilsio vieta, bet ir dvarų sodybų struktūrą bei kraštovaizdį papildantys ženklai. Iš viso buvo ištirta 24 Lietuvos dvarų sodybų kapinės. Jose vyrauja ne tik kapavietės ir jas žymintys memorialiniai paminklai. Čia taip pat gausu ir kitokių objektų, kurie kartu formuoja būdingą amžinojo poilsio vietų išraišką, sukuria tam tikrą atmosferą. Bendrą kapinių vaizdą sudaro tokie elementai kaip kapinių suplanavimas, kapinių teritorijas apibrėžiantys ženklai (tvoros ir vartai, tankiau susodinti medžiai ir kt.), apželdinimas ir žemės paviršiaus ypatumai, pastatai ir kiti kapinėse esantys objektai.

Įvairiose Lietuvos vietovėse esančių dvarų sodybų kapinėms būdingas tam tikras suplanavimas. Netaisyklingo keturkampio formos plotu pasižymi Jašiūnų, Šilgalių, Biržuvėnų, Klemiškės I, Žagarės bei Januliškio dvarų sodybų kapinės. Netaisyklingo daugiakampio formos plotą užima Užtrakio, Meikštų, Dūkšto, Daumantiškių, Kaušiadalos, Šešuolėlių I ir Gelgaudiškio dvarų sodybų kapinės. Taisyklingas stačiakampio, artimo kvadratui, formos planas būdingas Sirutiškio, Bistrampolio, Raguvėlės, Mažučių, Plinkšiu ir Tolkiškių dvarų sodybų kapinėms. Tokios kapinės dažniausiai yra aptvertos tvora arba buvusį jų aptverimą mena tvorų liekanos. Iš visų tirtųjų kapinių tvoromis aptvertos buvo Bistrampolio, Jašiūnų, Sirutiškio, Dūkšto, Raguvėlės, Kaušiadalos, Januliškio, Markučių, Daumantiškių ir Šilgalių dvarų sodybų kapinės.

Išvados

Vertinant natūralią gamtos aplinką, galima išvelgti, kad daugumos dvarų sodybų ir kapinių planavimas buvo taikytas prie natūraliai susidariusio reljefo ypatybių. Pastebima tendencija, kad dažniausiai dvarų kapinės būdavo įkuriamos sodybų pakraščiuose, nuošalesnėse vietose, dažnai nedidelėse kalvelėse ar šalia kelio. Nors kartais kai kurios kapinaitės ar kapai būdavo visai šalia centrinės dvaro sodybos dalies.

Dvarų kapinių planavimo schemose dominuoja keli panašūs pagrindiniai modeliai: netaisyklingo keturkampio, daugiakampio ir taisyklingo stačiakampio, artimo kvadratui, planai. Atskiras išimtis kapinių planuose sudaro Liberiškio dvaro sodybos teritorijoje esantis vienas kapas, Škilinпамūšio dvaro kapai bei Markučių ir Rietavo dvarų sodybų kapinės.

Ištirus kapinių aptverimus, nustatyta, kad dvarų kapinėse vyravo paprastesnių formų gana nesudėtingai puoštą tvorą. Iš tirtųjų tik Bistrampolio, Jašiūnų, Sirutiškio, Dūkšto, Raguvėlės, Kaušiadalos, Daumantiškių, Šilgalių, Januliškio ir Markučių teritorijos buvo aptvertos tvora, kitų kapinaičių erdvės ribas žymi tankiau susodintų medžių eilės ar kiti ženklai. Kai kurios kapinės būdavo aptveriamos sumūrytų lauko akmenų tvora su masyvesniais ir aukštesniais akmenų arba plytų mūro vartų stulpais. Kai kur kapinės apjuosiamos raudonplyte mūrine ar medine tvora.

Kadangi nemažai dvarų sodybose esančių kapinių yra menkai prižiūrimos arba visiškai apleistos, galima numanyti, kad dabartinis susiklostęs jų apželdinimas gerokai skiriasi nuo pradinio sumanymo. Beveik visose kapinėse galima aptikti labai didelių ir senų medžių (ažuolų, liepų, pušų ar kt.), krūmų. Kai kurios kapinės apželdintos arba savaime apaugusios žole. Kapinės, kurios nebuvo aptvertos tvora, dažnai apsodintos tankiomis medžių juostomis.

Dauguma kapinių, kurios buvo įrengtos dvarų sodybose, buvo uždarnos nuo visuomenės: jos išskirtinai skiriamos dvarus valdžiusių didikų šeimos ar giminės nariams laidoti. Kai kuriose kapinėse buvo laidojami ir tarnai. Tik nedaugelyje kapinių buvo laidojami ne šeimos nariai, o ir visos dvaro valdos, aplinkinių kaimų ar miestelių gyventojai.

Literatūra

- Andrijonas, A. 2011. Gelgaudiškis nuo Sapiegų iki Komarų (XIV a. pab.–XIX a. pab.), iš A. Andrijonas, E. Korzonaitė, V. Vaitkus. *Gelgaudiškis*, I dalis. Vilnius, 227–231.
- Čerbulėnas, K. 1994. Raguvėlės dvaro sodybos ansambelis, iš K. Čerbulėnas, A. Jankevičienė, V. Levandauskas, A. Miškinis, V. Zubovas. *Lietuvos architektūros istorija*. T. 2. Vilnius: Mokslas, 340–341.

- Januškevičius, L. 2004. *Lietuvos parkai*. Kaunas: Lututė.
- Karosas, G. 2010. *Liubavas*. Vilnius: Žara.
- Kultūros vertybės pagrindinis dosjė Nr: PD-730* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. gruodžio 10 d.]. 2000. Kultūros vertybių registras. Prieiga per internetą: <http://kvr.kpd.lt>
- Levandauskas, V. 1994. Dūkšto dvaro sodybos ansambelis, iš K. Čerbulėnas, A. Jankevičienė, V. Levandauskas, A. Miškinis, V. Zubovas. *Lietuvos architektūros istorija*. T. 2. Vilnius: Mokslas, 352.
- Mocevičius, A. 2010. Parkų meno raidos tendencijos Europoje ir Lietuvoje: Romantizmas ir istorizmas, *Urbanistika ir architektūra* 34(1): 40–53. <http://dx.doi.org/10.3846/tpa.2010.04>
- Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktas Nr: KPD-RM-1299* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. gruodžio 10 d.]. 2009. Kultūros vertybių registras. Prieiga per internetą: <http://kvr.kpd.lt>
- Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktas Nr: KPD-AV-282/1* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. gruodžio 10 d.]. 2015. Kultūros vertybių registras. Prieiga per internetą: <http://kvr.kpd.lt>
- Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktas Nr: KPD-KP-1110* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. gruodžio 10 d.]. 2016. Kultūros vertybių registras. Prieiga per internetą: <http://kvr.kpd.lt>
- Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktas Nr: KPD-AV-919* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. gruodžio 10 d.]. 2016. Kultūros vertybių registras. Prieiga per internetą: <http://kvr.kpd.lt>
- Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktas Nr: KPD-RM-1703* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. gruodžio 10 d.]. 2012. Kultūros vertybių registras. Prieiga per internetą: <http://kvr.kpd.lt>
- Šešelgis, K. 1996. *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai: nuo seniausių laikų iki 1918 m.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Tauras, A. 1989. *Mūsų parkai*. Vilnius: Mokslas.
- VAA, F. 1019, ap. 12, b. 2425, l. 15.

CEMETERIES OF THE MANOR RESIDENCIES OF LITHUANIA – ORIGINAL ACCENTS OF THE LANDSCAPE

B. Rėbždaitė

Abstract

The sacral and memorial architecture of Lithuanian manors is unique part of the heritage of Lithuanian manors. The manor residencies of Lithuania abound in a variety of sacred and memorial objects: churches, chapels, mausoleums, the graveyard of tombstones and other memorials or monuments. The structure of the cemetery consists of the layout of the territory, the markers outlining the boundaries of the cemetery, greenery and the nature of the surface of the land, buildings and other objects. The aim of this research is to describe relationship of the sacral and memorial spaces with their surrounding environment, representative part of manor residencies and to present the spatial structure of the cemetery, outlining markers, greenery and other elements of architectural composition of cemeteries.

Keywords: manor, manor residence, architecture, cemetery of manors, memorial architecture, landscape.